

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԵԿԱՆ, ԸՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԹ. ՅԱՐԻ 1905

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 ռբ. 50 կ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կ.:

ԹԻԻ 1 ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՈՐՄՈՐԹՆԱԿԱՆ

ԼԵԶՈՒՍԲԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԵՒ ԴՐԱՅԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԸ

Ա Ջ Դ

Երկայ ուսումնասիրութեանս մէջ կը հանդիպինք բանի մը ծայրնական մատուցիտական բացատրութեանց, որոնք

մեկնութեան մը պէտք ունին:

1. Վանկախան = sonantisch. Նիւթ բառին միջի ւ տառն այսօրան օրո՝ «իւնկախան ձայնաւոր», մըն է, իսկ ի տառն «ունկախան ձայնաւոր»: Բոճեմբէն ղիկ (գալլ) բառին միջի լ գիրը «վանկական բաղաձայն», է, յ եւ կ «անվանկ բաղաձայններ. են:

Ճ

2. Չայնեղ = sonor. բաղաձայններէն լ, ր (լ, ղ) ո, տ եւ նման ձայն ունեցողներն ձայնեղ բաղաձայններ (կամ ձայնեղներ) կը կոչուին. իսկ միւս բաղաձայնները՝ անձայնեղ բաղաձայններ:

3. Երգաձայնական = stimmhaft. «Անձայնեղ բաղաձայններէն. գ. օր. գ, ժ, վ, Կ, ձ, ց «երգաձայնական. են, ընդհակառակն ս, չ, ֆ, ք, տ, կ» «երգաձայնագործ»:

4. «Անձայնեղ բաղաձայններ», կը բաժնուին ա) փակ բաղաձայններու գ. օր. փ, պ, բ, թ, տ, դ, ք, կ, գ (Explosive, Klusile, Verschlusslaute, պայթուցիկներ). բ) բաց բաղաձայններու, գ. օր. ֆ, վ, ո, գ, չ, ժ, խ, հ (Spiranten, Frikative, Reibelaute, հազապայիններ, անզղ. open consonants). գ) սիղբնափակ բաղաձայններու, գ. օր. ց, ժ, ձ, չ, ձ, չ (Affricatae).

5. Նոսր = tenuis (երգաձայնագործ փակ բաղաձայններ). միջի = media (երգաձայնական փակ բաղաձայններ). Թու = aspirata կամ aspirirt.

Մ'նացեալ ձայնական բացատրութեանց մեկնութեան կարիք չկայ:

§ 4. Հայ. — տառին հնգեր. ծնեն ծագելու օրինակ մինն է —տիւ—տ, յուն. ὄφειλλω (աւելիլ), յաւելիլ, յուն. ὄφειλλω (աւելիլ), հմմտ. տառաւին աւելիլ, աւելիլ, աւելիլ, Թունաւելիլ ասորի կը վերադառնա տառաւին ὄφειλλω, ὄφειλλω եւ յամենայն դէպս նաեւ ὄφειλλω, ասորի ὄφειλλεν τινα τι բառ ինքեան կը նշանակէ թ թե՛ «աւելիլը զոր ինքը», (յաւելիլ ու մեր ինչ) Եղին բառերուն հին ասորի գրաւուած թիւնները կրնան տեսնուիլ ասորագրանական բառապարոջ մէջ. գաւառից չեմ գիշեր հաս, վասն զի ինծի առնեմեմին հասնոցի չեն երեւար, ինչոք. 0 սկզբնաստոր բայց վանիկ մէջ պէտք է որ հայերեն լեզուին մէջ կանոնաւորապէս ո գիրք տայ. (տ. Հեղինակի գրածը՝ p. KZ. XXXVI, 98ff.) [Արեւմտ. Φοφίλχοι: ձեւին մէջ (Brugmann, Griech. Gramm. 3 150) F ասոր. նմանական չէ. — հայերեն յաւելիլ բային հետ թերեւս ազերս. ունենայ նաեւ հին սինդ. ասլ. դորու թիւն՝, ասլ. ասանաւ, գաւ. ասլ. կաթը, արդիւնք՝, ասլ. ծնունդ, ժպիւկ՝, հրք. ասալոն, ասալոնի՝ (որուն մէջ v ասոր. հնգեր. ծնէ ծագած կրնայ բլլալ, հմմտ. v. Bahder IF XIV 260), Խ—ասլ. հայաւոր, իրլ. uall սեւ. uaille, հայաւորութեան՝ (որուն մէջ ual—հնգեր. *obhl—է ծագած կրնայ բլլալ, թե՛ բառին հարկումը առեղծուածական է). իսկ հայերեն աւելիլ բային հետ թերեւս ազերս ունենայ հին սինդ. ասլ. դարձնոց՝].

§ 5. Ի բայց առեալ այն դէպքերը, ուր ցի եւ ծնի բայց բաղաձայններ եղած են, միւս տեղերը հնգեր. միջակութեւր յերեւան կու գան Հայ. ք, չ, ք, ք (ասոնց վրայ աւելցնելու է նաեւ ջ՝ քի մը քանականացեալ ձեւը). այստեղ եւ առ ժամա հայ. նշանակող պարզապէս քիքից, աւանդ առնեմին աւանդ ուղիք արտասանութիւնը ճշգրտուլ ուղեւոր: Այսոր արեւելեան հայերեն գաւառականին ք, չ, ք, ք (g, չ, օ, օ, օ) գրերը արեւմտեան հայերեն բարբառին մէջ ի, օ, օ, ք կ'արտասանուին: Ընդ հաւանանքին հնգեր. միջակներէ Ծագած ձայնները (հին Հայ. փ, ծ, փ, փ) այսօր արեւելեան—Հայոց լեզուին մէջ ի, օ, օ, ք կ'արտասանուին, իսկ Արեւմտեան—Հայոց բարբառին մէջ ք, չ, օ, օ: Այսինքն դէպքիս մէջ կը բաղաձայն արեւելեան հայերենի արտասանութիւնը պարզապէս հին հայերենի հետ նոյն բանը եւ բայ այն՝ արեւմտեան գաւառաբարբառին մէջ ձայնաշարժում՝ մ'ընդունիր: Եսմենայն դէպս այս ձայնաշարժումը մէջ չէ, վասն զի բայտ Ն. Ֆինկ քի բառին (F. N. Finck, Lehrbuch der neuarmanischen Literatursprache, p. 4) «արեւելեան հայերենի փ, ծ, փ, փ ձայններն՝ բայ լարաւանական արեւանց՝ միջին տեղ կը գրանեն (երգաւայնագրակի) օ, օ, ք ձայներու եւ ուսմանական ու պաւ նորրերուն միջեւ»: իսկ ասոր հայաւաւոր՝ եթէ լսելիքս զիս չի խարէր, արեւմտեան հայերենի փ, ծ, փ, ծ ձայնները ուսմանական կամ՝ սլաւ միջակներէ աւելի նուազ երգաւայնական են: Բայց արք. եթէ արեւելեան արդի հայերենի արտասանութիւնը՝ հնգեր. միջակութեան ալ ի նկատի ունենալով՝ հին հայերենի արտասանութեան հետ նոյն համաբերելիք եւ բայտ այն՝ արեւմտեան հայերենի մէջ միայն ձայնաշարժում՝ մ'ընդունինք, այն առեւ ինչոքի կը

յառնէր թէ Բնդպէս կարելի է, որ ճշգրտեմք՝ միջակ եւ միջակները նուրբ կ'ըլլան, առանց նաեւ այս ձայնաւորութեան կատարուելու միջոցին՝ ձայներու իւրաքու իսանուելու: Ըստ իմ՝ կարծեաց՝ առիակ պարզապէս անկարելի է. միջին աստիճաններ ընդունիրը բացարձակապէս օգուտ չունի: Միակ միջինն է ընդունելի թէ հին հայերենի այն ձայններ՝ որոնք ք, չ, ք, ք գրերով կը գրուին (եւ որոնք ի մէջ այլոց յուն. γ, օ, β ձայններ ասորագրանելու կը գրուածուին), իրարպէս անփոփոխ միջակ—թուերը կը ներկայացնեն, ուրեմն իրք ցի, չի, ծի, օի (2 տառն է կայտ այս՝ իրք չի) արտասանուելու են: Արդի արեւելեան հայերենի մէջ (երգաւայնական) ի կորսուած է, իսկ արդի արեւմտեան հայերենի մէջ այն խմբերը երգաւայնագրակ կ'ըլլան են, որով երգաւայնագրակ ի ալ կորսուած է: Սակայն ի ձայնը արեւելեան հայերենի մէջ առեւ տեղ հետակորս կ'ըլլան չէ. ինչ ինչ դէպքերու մէջ՝ նորմութեւր ծագում առած են, այսինքն՝ անորոշ կանոնի մը համաձայն՝ բառամիջին եւ բառամիջին, բայց ոչ բառամիջին: Տես Finck, Lehrbuch են p. 77. Tomson, Историческая грамматика современного армянского языка города Тифлиса, էջ 65—68. Այսպէս բայ Յունանի նուրբ—թու կը գտնուի՝ օրինակի աղագու այն բառերուն մէջ՝ որ կը համապատասխանեն հին հայ բառերուն Խ—ք—ք (բայց ոչ Խ—ք. սակայն ֆինկ ծիչաւ Խ—ք յառաջ կը բերէ իրք + հնչելու օրինակ), յարգելով, դարբն, —ուլ, —ուլ, փշիւ, —աչ, —արք, Ար—այ ուլ (քիլիք քիլի համար), արք, երք եւն. Ամեհեւն պէտք չէ կարծել թէ վերջնաստան ունենցած գրերն այս զարգացման իրք հիմ բլլալ, վասն զի միջնաստան օրինակներէ թուրքի կարելի չէ: Աւելի կրնայ հակառակ ճամբան բռնուիլ եւ ընդունուիլ թէ զարգացումը միայն միջնաստանի տեղի ունեցած ըլլալ, վասն զի վերջնաստան նուրբ—թուերը բաղաձայն դէպքերը գիւրաւ կը հասկըցունեն հին հայ. միջակներէ (միջակ—թուերէն) ծագում՝ իրք նմանակագում թիւններ, ինչուն որ ասոնց մեծագոյն մասը հայովիլ բառեր են: Ուստի ձայնական օրինակ համաձայն կ'ըլլար Խ—ք բառը ք (g) հնչմամբ, իսկ Խ—ք—քը + հնչմամբ: Ֆինկի՝ Խ—ք բառին մէջ հաստատած + հնչման ընդհակառակն նմանակագում թիւն մ'ըլլալու է Խ—ք եւն. աւանդին կամ Խ—ք—ք բառին նմանութեամբ կազմում: Բնութագրերն դիւրահասկանալի կ'ըլլաւ՝ թէ ինչպէս դժուարահնչելի կրիւնայնները (միջակ—թուեր) ծիչաւ բառամիջին երկայն առեւ անփոփոխ մնացած ըլլան եւ այսպէս ուրիշ բառում՝ «ունեցած»՝ քան բառակազմութեան եւ բառակիրներէ մէջ: Իւ այս նմանագում թիւնը թերեւս ուրիշ գաւառաբարբառով մ'ազգայնի կ'ազգայնուի: Միւս բանն է (հայերեն բարբառափոխութեան Ա. Յիւսիմ ԽԱՐՄԱՆԻ ԱԼԵԿՍԱՆԴՐՈՍԻ, I.) նշարագրած Մշոյ արեւելեան բարբառին մէջ՝ հին հայերենի նուրբ—թուերը միայն բառակազմութեան եւ բառակիրներէ մնացած են, իսկ բառամիջին զուտ նորրերու փոխուած են: Սակայն հին հայերենի միջակ—թուերը Մշոյ բարբառին մէջ յերեւան կու գան բառի մը սկիզբի՝ իրք միջակ, ընդհակառակ

